

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ПЕРЕМИШЛЬСЬКОЇ ЗЕМЛІ XI—XIV ст. У ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Історико-археологічне вивчення старожитностей Перемишльської землі IX—XIV ст.¹ у польській історичній науці розпочалося в 40-х рр. XIX ст., коли з'явилися популярні нариси, розвідки про городища на Підкарпатті. Свідченням цього є публікація А.Красіцького про деякі городища в околицях міст Перемишля та Сянока².

У другій половині XIX ст. з'явилось кілька публікацій різних авторів з описом городища в Уричі³, а також городищ біля Гродзіска Дольного, Сеняня, Тринчі, Лежайська та інших поселень⁴. Цю роботу певною мірою стимулювало видання польськомовного „Географічного словника“, де подано відомості і про городища в Дрогобичі, Гродку, с. Зарудцях на Жовківщині⁵, Стебнику⁶.

Уже наприкінці XIX ст. в історіографії поширюється тенденція до „пересунення“ середньовічного польського етнічного кордону якомога далі на схід з метою виправдання загарбання цих земель Польщею в 1349 р. Так, В.Кентжинський категорично заперечував існування в Посянні хорватів, мотивуючи це різницею між мовою хорватів з-над Сави і поляків, предки яких, на його думку, і населяли басейн Сяну та Верхнього Дністра⁷. Цієї ж думки дотримувався і С.Закжевський. Він вважав, що східна межа розселення старопольської людності доходила включно до р. Серет⁸.

На зламі XIX—XX ст. формується нове покоління польських археологів (В. Деметрикевич, А. Дрєвкота та ін.), які займалися охороною та вивченням пам'яток старовини. Розпочались дослідження могильників та городищ. У 1897 р. В. Деметрикевич досліджував курганий могильник біля

¹ Ідеться про територію, яка на півдні обмежена Карпатами, на півночі включає Розточчя.

² *Krasicki A. Nieco o Kmitach Sreniawitach // Biblioteka Naukowego Zakładu im. Ossolińskich. Lwów, 1847. T. II. S. 19-20, 46.*

³ *Smolka S. Urycz // Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego. 1878. T. 3. S. 58.; Czotowski A. Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej. Lwów, 1892. S. 58.*

⁴ *Zemiecki T. Sprawozdanie z wycieczki archeologicznej w r. 1881 dokonanej (Sieniawa, Tryncza, Grodzisko, Leżajsk) // Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej. Kraków, 1882. T. 6. S. 55.*

⁵ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa, 1880. T. 2. S. 150-154; 1881. T. 2. S. 820; 1895. T. 14. S. 425.*

⁶ *Teka konserwatorska Galicji Wschodniej. Lwów, 1900. S. 158.*

⁷ *Kętrzyński W. Granice Polski w X wieku. Kraków, 1892. S. 11-17.*

⁸ *Zakrzewski S. Bolesław Chrobry Wielki. Lwów, 1925. S. 247-248.*

с. Комаровичів на Старосамбірщині⁹, у 1895 та 1911 рр. обстежив могильник у Перемишлі¹⁰. У цей час було відкрите городище в Ланцугті¹¹.

У польській історіографії міжвоєнного періоду з'явилися як публікації інформаційного характеру про результати розкопок окремих пам'яток, так і підсумовуючі праці, серед яких виділяється монографія В. Антоневича¹². В них подано і відомості про пам'ятки IX—XIII ст. на території Перемишльської землі. При цьому чітко простежується інтерес переважно до городищ, інші пам'ятки привертають менше уваги. Так, подано відомості про городища біля с. Рокитного неподалік Львова¹³, Спаса та Кульчиць на Самбірщині¹⁴, городищ над Віслоком¹⁵.

Слід також згадати невеликі дослідження селищ біля сіл Мунін та Хлопці Ярославського повіту¹⁶, скарбу ювелірних виробів, знахідку в с. Мишлятичах на Бойківщині¹⁷.

У 1929–1932 рр. проводилися розкопки городища і могильника в м. Перемишлі. Але ці матеріали, які мали виразно східнослов'янський характер, так і залишилися не опублікованими.

Після Другої світової війни археологічні дослідження пам'яток різних епох на території Польщі значно розширилися. Зокрема, у Кракові була створена постійнодіюча Карпатська археологічна експедиція (керівник А. Жакі), в 1957 р. — Археологічний центр при Жешувському окружному музеї. У цих установах працювали відомі польські археологи Л. Гаєвський, Г. Ленчик, М. Гедль, К. Радванський, Т. Журовський, Я. Махнік та інші. У коло досліджень цих осередків залучено і пам'ятки Посяння, тобто території Перемишльської землі. Проводилися дослідження городищ у Тулигловах, Ходакувцях¹⁸, Трепчі¹⁹, Сяноку²⁰, Мимоні²¹. Крім побутових речей, тут

⁹Demetrykiewicz W. Kurhany w Przemyskiem i Drohobyckiem // Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne (далі — МААЕ). Kraków, 1897. T. 2. S. 116–122.

¹⁰Zoll-Adamikowa W. Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1966. T. 1. S. 83.

¹¹Demetrykiewicz W. Sprawozdania z posiedzeń komisji // МААЕ. Kraków, 1908. T. 10. S. 8–13.

¹²Antoniewicz W. Archeologia Polski. Warszawa, 1928.

¹³Ibid. S. 218–219.

¹⁴Sulimirski T. Sprawozdanie z działalności Lwowskiego ośrodka archeologicznego // Z otchłany wieków (далі — ZOW). Poznań, 1935. T. 1. Z. 2. S. 25.

¹⁵Leńczyk G. Zamki i grodziska nad Wisłokiem // ZOW. 1938. T. 13. S. 99–104.

¹⁶Buratyński S. Wczesnośredniowieczne zabytki z Muniny Wielkiej, pow. Jarosław // Światowit. Warszawa, 1939–1945. T. 18. S. 239–249.

¹⁷Antoniewicz W. Archeologia Polski... S. 292.

¹⁸Kunysz A. Grodziska w województwie Rzeszowskim // Materiały i sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego (далі — MISROA). Rzeszów, 1968. S. 78.

¹⁹Żurowski T. Trepcza — grodzisko pod Sanokiem // Światowit. 1955. T. 21. S. 327–329.

²⁰Kunysz A. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na terenie Sanoka i okolicy // Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego (далі — SROA) za r. 1962. Rzeszów, 1962.

²¹Gajewski L. Zaczysko we wsi Mymoń, pow. Sanok // Acta Archaeologica Carpathica. Kraków, 1958. T. 1. Z. 1. S. 117–120.

були виявлені і залишки жител, які дали відомості про життя населення, його етнічну приналежність. Вивчалися селища біля Жешува²², Цешанова²³ та ін.

Археологічні розкопки польських істориків цього часу зі зрозумілих причин стосуються лише західної частини території Перемишльської землі IX-XIV ст., яка входить до складу Польщі. Таким чином, польські дослідники провели значні польові дослідження, опублікували частину матеріалів. Проте підсумовуючих праць, у яких були б використані ці матеріали, немає. Це тим більше привертає увагу, адже польські науковці не мають перешкод із друкуванням своїх праць.

На окрему увагу заслуговують результати розкопок на території Перемишля в 1957-1965 рр., які проводили А. Жакі, А. Куниш, К. Москва та ін. У результаті відкрито значну кількість різноманітних об'єктів та побутових речей, в тому числі фундаменти княжого палацу, двох ротонд, церкви. На Замковій горі в Перемишлі досліджено ґрунтовий могильник, де виявлено багато предметів щоденного вжитку, прикрас, зброї тощо. Підсумки розкопок відображені в публікаціях А. Куниша та А. Жакі. У них подано детальний опис топографії княжого Перемишля та навколишніх малих городищ і селищ. Варто підкреслити, що А. Куниш трактує виявлені матеріали як східнослов'янські, вказує на роль Перемишля як великого ремісничо-торговельного та адміністративного центру, де жило давньоруське, польське населення, а також вихідці з інших регіонів (євреї, греки)²⁴. А. Жакі розглядає палац і ротонду як залишки романської архітектури²⁵. На жаль, не всі матеріали розкопок у Перемишлі опубліковані.

У 60-х рр. вивчення поселень, городищ і могильників в басейні Сяну активізувалось. В 1961-1964 рр. А. Куниш і А. Кволек дослідили селище VII-XIII ст. в м. Ніско, де виявлено півземлянки з печами-кам'янками, сиродутні горни та предмети з глини, металу і т. п.²⁶ У 1962 р. А. Куниш проводив розкопки селища VIII-IX ст. в с. Монастирні Ярославського повіту, де відкрив кілька півземлянок і сім залізоплавильних горнів²⁷. Важливість цих досліджень полягає в тому, що вони дали нові матеріали про господарську діяльність, побут сільського населення.

²² Janowski J. Źródła i materiały do pradziejów Rzeszowa // Rocznik województwa Rzeszowskiego (далі — RWR). Rzeszów, 1960. T. 2. S. 113-120.

²³ Machnik J., Potocki J. Archeologiczne badania ratownicze osady wczesnośredniowiecznej w Cieszanowie, pow. Lubaczów // Sprawozdania Archeologiczne (далі — SA). 1961. T. 13. S. 201-205.

²⁴ Kunysz A. Przemysł wczesnodziejowy // RWR. 1959. T. 2. Z. 1. S. 9-80.; *Ejusz*. Przemysł w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Przemysł, 1981.

²⁵ Żaki A. Najstarsze reliktory architektoniczne na zamku w Przemyslu // Sprawozdanie z posiedzeń Komisji oddziału Polskiej Akademii Nauk za I-IV, 1960. Kraków, 1961. S. 6-10.

²⁶ Kunysz A. Wczesnośredniowieczna osada w mieście powiatowym Nisku // Wiadomości Archeologiczne. Warszawa, 1960. T. 26. Z. 3-4. S. 343-34; *Kwolek A.* Sprawozdanie z prac wykopaliskowych na osadzie wczesnośredniowiecznej w Nisku w r. 1962 // SROA. 1962. S. 29-30.

²⁷ Kunysz A. Sprawozdanie z badań na ozadzie wczesnośredniowiecznej VIII-X w. w Monasterzu, pow. Jarosław // SROA. 1962. S. 31-32.

На початку 70-х рр. басейн Сяну включено в програму досліджень так званої Археологічної зйомки Польщі (AZP), за якою територія країни поділена на квадрати по 40 кв. км., що дає змогу детально обстежити археологічні пам'ятки. До початку 90-х рр. досліджено 35% території басейну Сяну²⁸.

Це стимулювало продовження дослідження городищ, селищ, могильників. З результатів вивчення городищ відзначимо відкриття М. Цабальською на городищі в Мимоні у земляних валах дерев'яних конструкцій (зрубів), типових для оборонного будівництва Галицько-Волинського князівства і не характерних для польських земель²⁹. А це свідчить, що населення, яке жило в цій місцевості, належало до етнічного галицько-волинського масиву.

З підсумовуючих праць останніх десятиліть слід згадати монографію Г. Золь-Адамікової про могильники на території Малополющі. Тут подаються відомості про могильники в Перемишлі, Гачові, Трепчі, Сяноку³⁰.

Заслуговує на увагу робота А. Куниша, в якій дано короткий опис всіх городищ IX–XII ст. Малополющі, у тому числі і розташованих у басейні Сяну. На багатьох із них (Ярославі, Сяноку, Пшеворську) він проводив розвідувальні розкопки. Цей дослідник вперше детально описав городища, типи їх оборонних споруд³¹.

Проблеми археології Посяння, зокрема характеристика і датування городищ, були розглянуті і в роботі Є. Домбровської³².

Таким чином, польська археологія досягла вагомих результатів у нагромадженні джерельної бази для наукового з'ясування проблеми етнічного пограниччя між східними і західними слов'янами, певних змін, які вносили в це розмежування політичні інтереси давньопольської та давньоукраїнської держав. Проте археологічні матеріали, як правило, не використовувалися для наукового розгляду цих проблем.

У польській історіографії другої половини ХХ ст. виділяється кілька праць, в яких знову порушується питання про польсько-руське пограниччя IX і наступних століть між Карпатами і Сяном. Це, зокрема, публікації Ф. Персовського³³, С. Кучинського³⁴, Ю. Скішпека³⁵. Цій проблемі присвячена і монографія М. Парчевського (1991 р.)³⁶.

²⁸ *Parczewski M.* Początki kształtowania się polsko-ruskiej rubieży etnicznej w Karpatach. Kraków, 1991. S. 18-19.

²⁹ *Cabalska M.* Sprawozdanie z badań archeologicznych przeprowadzonych na grodzisku w Mymoniu, pow. Sanok w latach 1969 a 1970 // SA. 1973. T. 25. S. 235-242.

³⁰ *Zoll-Adamikowa H.* Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1966.

³¹ *Kunysz A.* Grodziska w województwie Rzeszowskim. S. 39-86.

³² *Dąbrowska E.* Wielkie grody dorzecza górnej Wisły: Ze studiów nad rozwojem organizacji terytorialno-plemiennej w VII-X wieku. Wrocław, 1973.

³³ *Persowski F.* Studia nad pograniczem polsko-ruskim w X-XI w. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1962.

³⁴ *Kuczyński S.* Studia z dziejów Europy Wschodniej X-XVIII w. Warszawa, 1965.

³⁵ *Skrzypek J.* Studia nad pierwotnym pograniczem polsko-ruskim w rejonie Wołynia i grodów czerwieńskich. Warszawa, 1962.

³⁶ *Parczewski M.* Początki kształtowania się...

Немає потреби детально зупинятись на аналізі поглядів цих дослідників, оскільки вони вже отримали оцінку у працях українських вчених, зокрема Я. Д. Ісаєвича³⁷, О. О. Ратича³⁸. Відзначимо лише деякі думки польських авторів. Так, Т. Персовський вважав, що територія у верхів'ях Сяну і Дністра належала хорватам, яких він зараховує до західнослов'янської лодності. Автор майже не використовує археологічних даних, а спирається переважно на літописні повідомлення про походи Володимира в 981 р. на „ляхів“ і в 992 р. на хорватів³⁹. С. Кучинський заперечує присутність хорватів на Посянні, вважаючи, що тут проживали західнослов'янське плем'я лендзян, східна межа яких проходила по верхньому Дністру⁴⁰.

Він, доволіно інтерпретуючи писемні джерела, висунув гіпотезу, згідно з якою Володимир Святославович не йшов у 981 р. на землі в басейні Сяну і не зайняв Перемишль, який на його думку, належав лендзянам, а Перемиль на Стирі. Як доказ, С. Кучинський висуває твердження, що шлях від Червеня до Перемишля невідомий, а шлях з Києва до Перемишля, якби й існував, то був би недоступний, оскільки ці землі, мовляв, контролювали печеніги, поселення яких доходили до Перемишля. Це твердження обґрунтоване картою „територій, контрольованих печенігами в X — на початку XI ст.“⁴¹

Але ні археологічних, ні писемних доказів існування в X — на початку XI ст. держави печенігів на схід від Перемишля С. Кучинський не подає. А археологічні джерела вказують, що князь Володимир зайняв не Перемиль, який в X ст., ймовірно, був лише другорядним поселенням і як місто почав розвиватись лише в XI ст.⁴², а Перемишль, який, на думку літописця, був вартий того, щоб його називати, а не заховати під терміном „інші гради“.

У 80-90-х рр. Г. Лябуда⁴³ та М. Парчевський⁴⁴ продовжують обґрунтовувати концепцію західнослов'янської приналежності населення Перемишльської землі. М. Парчевський, щоб заперечити перебування на цій території літописних хорватів, припускає, що у VIII-X ст. від Кракова до верхів'я Дністра жили три групи племен. Так звану групу „тарнаво-сондецьку“ він розміщує у басейні Дунайця. „ясельсько-сяноцьку“ — у басей-

³⁷ Ісаєвич Я. Д. До питання про розселення східнослов'янських племен у X ст. // Науково-інформаційний бюлетень архівного управління УРСР. К., 1964. №6. С. 84-87; Його жс. До питання про західний кордон Київської Русі // Історичні джерела та їх використання. К., 1971. Вип. 6. С. 83-100.

³⁸ Ратич О. О. Населення Прикарпаття і Волині в епоху Київської Русі та в період феодалної роздробленості // Населення Прикарпаття і Волині за доби розкладу первіснообщинного ладу та в давньоруський час. К., 1976. С. 133-144.

³⁹ Persowski F. Studia nad pograniczem... S. 103-110.

⁴⁰ Kuczyński S. Wschodnia granica państwa Polskiego // Początki Polski. Poznań, 1962. T. 1. S. 233-251.

⁴¹ Kuczyński S. Studia z dziejów Europy Wschodniej X-XVIII w. S. 42-45.

⁴² Ратич А. А. Исследования городища Перемиль на Волини в 1963-1964 гг. // Материалы сессии, посвященной итогам археологических и этнографических исследований в 1964 г. в СССР. Баку, 1965. С. 140-141.

⁴³ Labuda G. Studia nad początkami Państwa polskiego. Poznań, 1988. T. 2. S. 193-200.

⁴⁴ Parczewski M. Początki kształtowania się ...

ні Яселки і „жешувсько-перемишльську“ — у басейнах Сяну і Сянока, підкреслюючи західнослов'янське походження цих груп племен⁴⁵. На думку цього ж автора, політична межа з 981 р. штучно розтяла старопольську людність — лендзян. Він все ж на карту Посяння XI-XIV ст. наносить політичний кордон, який проводить між Віслою і Віслоком⁴⁶.

Дослідження середньовічного Посяння почалося з другої половини XIX ст. Ряд дослідників (А. Куниш, А. Жакі, М. Парчевський та ін.) зібрали значний археологічний матеріал з історії населення басейну Сяну. Але висновки, зроблені істориками Польщі (В. Кентшинським, Ф. Персовським, Г.Лябудою, М.Парчевським та ін.), не відображають усього літописного та археологічного матеріалу. Простежується перебільшене значення західнослов'янської людності для цього регіону та приналежності Перемишльської землі IX-XIV ст. до володінь П'ястів.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid. S. 73-76, мапа 2.